

Nikolina Krtalić

Hrvatski državni arhiv
Marulićev trg 21
Zagreb

PRINOVE BOSANČICE U HRVATSKOM DRŽAVNOM ARHIVU

UDK 930.253:003.349] (497.5 Zagreb)

Tijekom 1998. godine Hrvatski državni arhiv preuzeo je od dr. Romana Galića, među ostalim arhivskim gradivom, 7 različitih poljičkih rukopisa pisanih bosančicom iz razdoblja 17–19. st. (1–6 i ad 8), kao i dva starija rukopisa o životu svetaca, pisana latinicom (9–10). Iste godine i Ante Nazor je darovao Hrvatskom državnom arhivu jedan rukopis pisan bosančicom (ad 7). Transkripcije svih ovih rukopisa pisanih bosančicom i njihov opis načinio je gospodin Ante Nazor i ispisane strojopisom, među ostalim gradivom, također darovao Hrvatskom državnom arhivu.

Kako je riječ o vrlo vrijednim i starim rukopisima pisanim bosančicom (red. br. 1–8), donosimo i njihove opise i transkripcije, a za rukopise pisane latinicom (9–10), smatrajući ih također vrijednima, samo opis.

Rukopisi su svi na papiru, u obliku knjižica, ali većinom nepotpuni i djelomično oštećeni. Tako nekima nedostaju korice, a većini rukopisa nedostaje dio stranica. Najveći dio knjižica je formata ca 14 x 20 cm ili 14,5 x 19 (20) cm, dok su dvije knjižice potpuno različitog formata, tj. 9,5 x 14 odnosno 20 x 27 cm.

Osim dva poljička "slovnika" (rječnika), što su ih načinili svećenici don Juraj Bašić i don Petar Kružičević, osobito je zanimljiva Knjiga mrtvih (ad 3 popisa) od 1795. do polovice 19. st. za područje Poljica. U njoj se, osim sela iz okolice Poljica, pojavljuje i čitav niz prezimena, zanimanja i zvanja te uzroka smrti u navedenom razdoblju i području. Na kraju knjižice upisani su i podaci o posvećenju, obnovi, popravcima i uređenju crkve Sv. Mihovila na Gračini. Proučavanje tih podataka višestruko je zanimljivo za stručnjake različitih struka i za različite vrste znanstvenih

istraživanja. Za proučavanje života Poljičana i Poljica u razdoblju 1602–1764. godine zanimljivi su kupoprodajni ugovori obitelji Karaman iz Jesenica (ad 7–8). Te ugovore je koncem 18. st. prepisao, uvezao i zapečatio svećenik iz ove obitelji. Šteta je što ih nije poredao kronološki. U ovim ugovorima nalaze se vrijedni podaci o mnogim zemljopisnim toponimima (nazivima mjesta), što se i danas javljaju u okolicama Poljica, spominje se stotinjak prezimena te zanimanja i zvanja, a za neke se navodi i što je predmet ugovora. Ostali rukopisi (ad 4–6 i ad 9–10) uglavnom se bave životima svetaca, prigodnim crkvenim pjesmama uz pojedine crkvene blagdane te drugim religioznim temama.

Za proučavatelje života Poljica i Poljičana, a još više za one koji se bave starim pismom bosančicom, ovo će arhivsko građivo, nadamo se, biti više nego zanimljivo i korisno.

Dio opisanih rukopisa pisanih bosančicom (1–8) smješteno je u ZBIRKU IS-PRAVA BOSANČICOM PISANIH I RUKOPISA, a dio pisan latinicom (9–10) u ZBIRKU RAZNIH RUKOPISA (br. 880 odnosno 881 iz edicije Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Hrvatska, Beograd 1984).

Popis osam tekstova pisanih bosančicom i transkripcije, te dva starija rukopisa pisana latinicom i njihovi opisi

1. Poljički "slovník" don Jurja Bašića

(konac 18. stoljeća ?)

Papir: ca 14 x 20 cm; 84 stranice (nisu paginirane), od čega 7 praznih (10, 13, 16, 17, 26, 76 i 83)

Pismo: bosančica

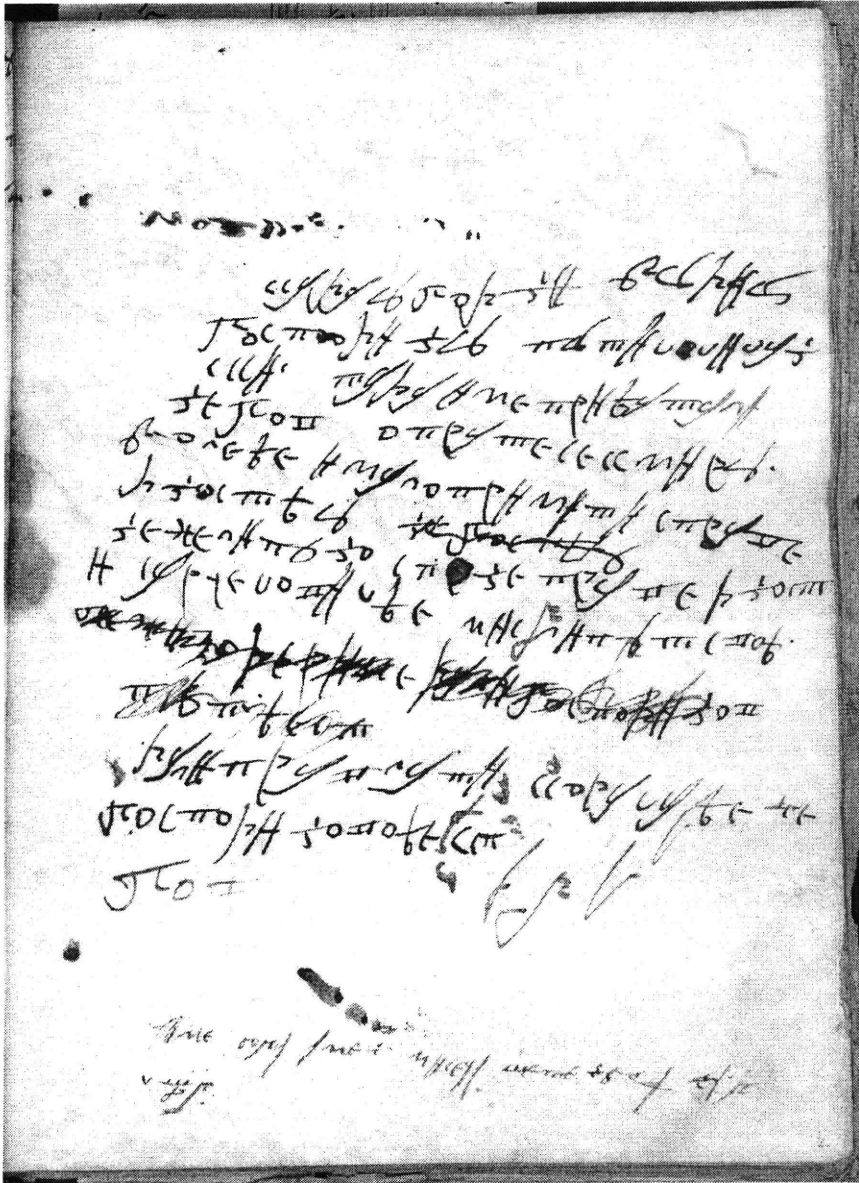
Korice: kartonske. Na njima ima teksta, npr.: "na 1803. novebra na 23" i "Ovo je libar mene šakna (!) Mate Patešana."

Sadržaj: I. str. 1–4 (dodane) na talijanskom jeziku o retoričkim pravilima, stilu, kakvoći stila i sinonimima.

II. str. 5 (odnosno 1). Uz ostalo nalaze se imena i prezimena: "Bože Ivanišev i don Mate Karaman", oba iz Jesenica. (Možda je Bože Ivanišev svećenik Bože Korđić iliti Ivanišević, koji se navodi pri vjenčanju u Jesenicama 1808. i 1810. godine.) Na istoj stranici je i tekst napisan *glagoljicom*: "Kupi ovi slovník ja don Jura Bašić za soldina 50 u bilomu Splitu." i dalje: "Uze svetu misu ja d(on) Jura Bašić godišta gospodinova 1769. marča na 11, a reko istu na 9 aprila."

III. str. 6–8, kratka nabožna razmišljanja.

IV. str. 9, naslov: "Slovník mene d(on) Jurja Bašića za koga dado libre 2 i soldini 10."

Slika 1. Poljički "slovník" don Jurja Bašića

V. str. 11–68. Nepotpun crkvenoslavensko-hrvatski slovník (rječnik). Ima samo riječi s početnim slovima A, B, V, G, D (u svakom redu po 974 riječi) i sa slovima E, Ž, Z (133 riječi). Riječi koje počinju s prvih pet početnih slova nema u slovníku don Petra Kružičevića, a riječi s ostala tri početna slova razlikuju se u tome, što Kružičevićev slovník ima dvadesetak riječi više. Ovaj slovník počinje:

Abije	– tada, tu tako, tudje
Ava	– Bože
Agbasnem	– natašćine
Ad	– pakah
Aže	– koji ...,

a završava:

Zamkiže	– zatvore
Zaodeždemo	– utvardimo se
Zagruzil	– potopio se
Zapeti	– potlačiti, potlačiše
Zavisa	– pokrov.

VI. str. 69. Olovkom latinicom zapisano 16 autora odnosno djela (Slovník, Kadčić, Divković, Čičeron, Virgilio, Julije Čezare .).

VII. na str. 70–82 navodi se nekoliko nabožnih tekstova (možda zabilješke za propovijedi) o Blaženoj Djevici Mariji, o vjeri, vjerovanju, čuvanju od grijeha, svećeničkom pozivu, a posebno o opasnostima od žena. Razmišljanja se potvrđuju mislima crkvenih dostojanstvenika i svetaca.

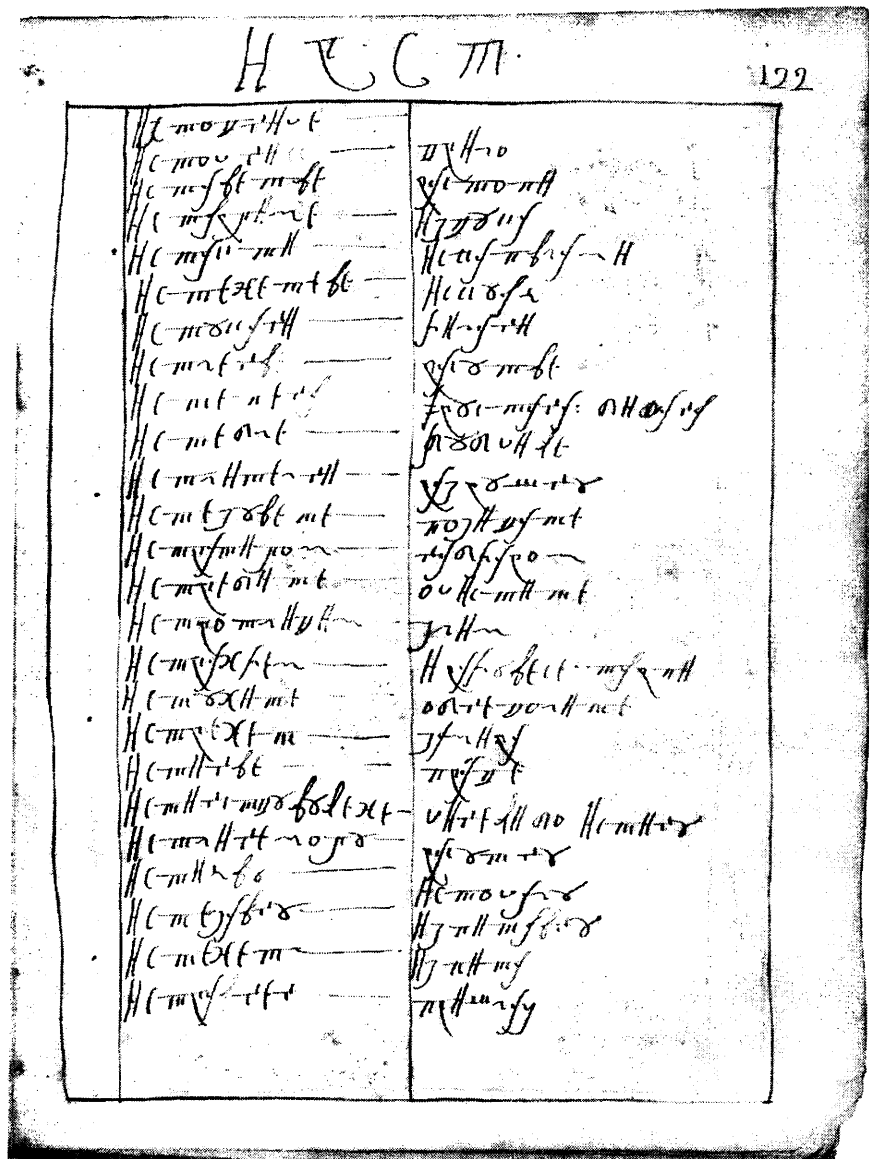
VIII. str. 84. Zapisano je 17 interpunkcijskih znakova (i danas su u uporabi), ali u ovoj knjizi gotovo da nisu korišteni.

2. Poljički "slovník" don Petra Kružičevića

Papir: 14 x 20 cm; 252 stranice. Paginacija počinje brojem 69, a završava brojem 305 (br. 110 je preskočen). Deset je praznih stranica (71, 74, 84, 93, 117, 131, 269, 289, 296 i 298).

Pismo: bosančica

Korice: kartonske, gotovo su ispunjene tekstem (potezi pera, sitni crteži, slova, slogovi, riječi, pa i rečenice, kao npr.: "Pomo(!) Bože i Gospe blažena", "Godišta gospodinova 1776.". Tu je naslov slovníka i vlasnika: "Ovo je libar mene žakna Petra Kružičevića iz sela Zvečanja koga mi dade gos(podin) d(on) Jura Osatić. Bog mu da svako dobro." A onda *glagoljicom*: "Libar mene poštovanog p(opa) Petra." (U knjizi umrlih crkve Svetog Križa na Gračini /Zvečanje/ zabilježeno je da je "23. je-

Slika 2. Poljički "slovník" don Petra Kružičevića

nara 1843. umro m(no)go poš(ova)ni gospodin don Petar Kružičević meštar i upravitelj šemenarja slovinskoga od Prika i vikarji izvanjski.")

Sadržaj: I. str. 69–307, crkvenoslavensko-hrvatski slovník (rječnik) od po 2.802 riječi na svakoj stranici. U slovníku nema riječi koje počinju slovima A, B, V, G i D, a one koje počinju sa E, Ž i Z gotovo su iste kao i one u Bašičevu rječniku (dvadesetak ih je više negoli u Bašičevu). Slovník počinje riječima:

Edino	– jedna
Egdaže	– a kada
Egda	– kada
Egdakoli	– kadgod
Ee	– jne. (nje),

a završava

Jasna	– vedra
Jatri	– utroba
Jutrejnevati	– u zoru
Jota	– slovo
Jlubodijanje	– putenoga poželenja.

II. na str. 308–311, govori se "o nauku karšćanskom naučitelja bogoslovca Družbe Isusove Petra Kanisija, što je iz latinskog jezika prenio u slovinski pop Šimun Budineo (Šimun Budinić, *op. A.N.*) Zadranin koji je 1583. godine u Rimu objavio knjigu žSumma nauka hristianskoga'".

III. str. 312, u spomen "arcibiskupu Gariinu u Split".

IV. str. 313. Navode se razdoblja od Adama do 1769. godine poslije Krista. Tih 7315 godina podijeljeno je: od Adama do potopa (2200 godina), pa do Abrahama (1174), onda do Mojsija (442) i do Isusova rođenja (1730 godina).

V. str. 315–317. "Petci marčeni ki se poste . po naputku pape Kleto Romano (?), koji bi treći za svetim Petrom, da oni koji bi postili dvanaest petaka (tako kako ovdje piše, *op. A.N.*) o kruhu i vodi . na svrsi svoga života otiće u kraljestvo nebesko."

3. Knjiga mrtvih od 1795. godine do prvih desetljeća 19. st., Zvečanje ("Jenara na 10 1795. Knjiga S/vetoga/ križa na Gračini")

Papir: 14,5 x 19 cm; 100 stranica bez paginacije

Pismo: bosančica i latinica (1.198 umrlih zabilježeno je bosančicom, a 179 latinicom). Dani u tjednu označeni su s prvih 7 slova bosančice, a dani u mjesecu brojnomo vrijednošću bosančice. Knjigu je pisalo više osoba.

Korice: tamnosmeđe kožne s naslovom "Jenara na 10 1795. Knjige S(vetoga) križa cerkve koje darova je d(on) Anton Marković rečeni Midoljević (Mindoljević, op. A.N.) kurat na službu iste i puka."

Sadržaj: I. U knjizi je upisano 1375 umrlih osoba u župi Zvečanje, a sudeći po zapisima i s Ostrvicom, Smolonjem pa i šire, vjerojatno od 1795. pa do prvih desetljeća 19. stoljeća. U tom vremenskom razdoblju uz 353 dana ubilježeni su umrli (13 dana nema umrlih). Prezimena umrlih su ova:

Stanić –	177 (ili Nević – 1), 178
Božić –	164 (ili Bašić – 7, Baše – 3, Eldan – 1, Eldanović – 1), 176
Martić –	119 (ili Pavukić – 7, Paunić – 1, Paukić – 3), 130
Katušić –	117
Milićević –	105
Kružićević –	93
Dragošević –	70
Mindoljević –	53 (samo Marković – 7, iliti Marković – 7), 67
Darmić –	31 (Dermić – 14), 45
Sičić –	44
Marčić –	43
Fuletić –	20 (Vuletić – 19), 39
Nević –	30
Kovačević –	27
Sladoević –	23 (Sladović – 3), 26
Pavišić –	22 (ili Čopelević – 1), 23
Barzović (Berzović, Brzović) –	22
Milavić –	18 (Milašić – 1), 19
Buškain (Buškajinović, Buškajin) –	16
Lakšić –	15 (Lakšić – 1), 16
Marković, v. Mindoljević	
Sviralić –	11
Ajić –	8
Vlašić (Flašić) –	8
Martinović –	5
Čopelević –	5
Kovač –	2 (Kovačica – 2), 4

po tri (Bašić, Petričević, Zubanović /Zuban/), *po dva* (Garčić, Pletikosić, Sivić), a samo jednom 27 prezimena (Barić, Bilinović, Čotić, Dragičević, Dujmović, Eraković, Garguričić, Haiden, vojnik Austrijanac, Katičić, Kualović, Lukačević, Mandalinić, Mijalević, Miličić, Milović, Mioićević, Parhivić, Perišić, Pilipović, Ra-

dićević, Rasnić, Režić, Stazić, Sučić, Šamanović, Tavra, Vranić – skoro svi su Poljičani iz okolnih sela) – ukupno 59 prezimena.

Uz 40 umrlih osoba navedene su godine smrti, a uz 18 vjerojatno godine starosti (?). Za neke je umrle dodano zvanje ili uzrok smrti: vikarij (3), kurat ili don (45), žakan (3), dijak (2), picokara (9), veliki knez (1), knez (11), kneginja (5), vojvoda (4); poginuli ili umrli vojnici, soldati u službi kraljevoj (8), poginuli (2), umro od leđa (1), pritisla ga zemlja (1), utopilo se u Cetini ili bunaru (11), od groma (1), slomilo vrat (6), od patula (3). Više je osoba umrlo u Splitu (spominje se bolnica) i na Braču, ali dio i u okolnim selima. II. Na posljednje dvije stranice, pod naslovom "Uspomene", govori se o posvećenju crkve Sv. Mihovila na Gračini (1868), obnovi, popravcima, uređenju crkve i nabavci zvona (1875).

4. Devetnica za Božić, pjesma "Jesi li puče razumija" i život sv. Jerolima

Papir: 14 x 20 cm; 24 stranice

Pismo: bosančica

Korice: nema ih

Sadržaj: I. str. 1–8, "Novena od Božića koja počimlje na 15. decembra", devetnica. Molitve za devet dana u čast Blažene Djevice Marije. "Čini se uspomena na devet miseci u koji Isukarst spasiatelj naš uzdržao sebe u utrobi Dvice Marije.". Mo-li se 31 *Zdravo Marijo* i *Slava Ocu*.

II. str. 9–12, pjesma (173 stiha) počinje:

*"Jesi li puče razumija
što je Isus naš podnija,
za ukazat ljubav tebi,
on smrt gorku primi sebi .",*

a završava:

*"Sad Isuse budi valjen,
s tvojom majkom, uvice, amen."*

III. str. 13–24, "Počima život s(vetoga) Jerolima ispovidnika i naučitelja s(ve-te) m(ater) carkve".

str. 13, "Na 30 miseca otonbra porodi se s(veti) Jerolim u gradu od Štridona na mejaši Dalmacije i Ungarije od plemenita roda .", i dalje o obitelji, krštenju, svetom životu, objedama, životu u pustinji, putovanjima, druženju s lavom ("Lav se učini pitom kakono janjac"), a posebno o odnosu s papom svetim Damakom (str. 22–23): "Sveti Damako papa poznavši mudrost starca Jerolima svetog posla u Betlem poklisa-re k njemu da bi učinija red u carkvi svetoj, kako se ima štiti pismo sveto u božan-stvenomu oviciju. Ali Jerolim sveti razdili pisme i psalme Davidove po sve dneve od

godišća . I sve to bih potvrđeno od svetoga sabora tridentinskoga . I svarsivši devedeset i osam godina i šest miseci . zaspao u gospodinu kod jasala Isusovi na trideset miseca šetenbra godišće gospodnje četiri stotine dvadeset i drugo kraljujući cesar Teodožijo."

5. Priča o Svetom križu na kojem je raspet Isus

Papir: 14 x 19 cm; osam stranica (dio priče)

Pismo: bosančica

Korice: nema ih

Sadržaj: "Ukaza se u ajeru križ prisveti iz koga izoćaju iskre zlatne i sliša glas iz neba govoreći: žKoštantine, s ovim zlamenjem od križa oćeš pridobiti svoje neprijatelje .". Konstantin poslušao glas, pobijedi i dade "zgraditi mnoge carkve .". Njegova majka "Jelina prišla je na viru svetu" i otišla u Jeruzalem tražiti Isusov križ. Prisili Židove da joj kažu gdje je skriven i nađe ga. Baci idole i sagradi crkvu "u koju postavi sveti greb Isusov i dil jedan Svetog križa. Drugi, paka, dil, čavle i nadpis posla u Rim svom sinu Koštantinu .". Priča završava kazivanjem o značenju i štovanju Svetog križa u "Štenju trećem" (nije označeno "štenje" prvo, ni drugo?): "Križ prisveti jest otac sirotah, pomoćnik udovicah i odvitičnik pravovirnih, pokoj i olakšanje trudnih, straža i čuvalac malanih i svitlost onizim koi u tamnosti stoje .".

6. Pisma od mladog misnika (don Marka Kružićevića?)

Papir: 9,5 x 14 cm; osam stranica

Pismo: bosančica

Korice: papirnate. Na prvom ovitku "Pisma od mladoga misnika", a na sredini na obje strane u počast "g(ospodinu) Leliju Cipiku arcibiskupu i prvostolnomu u Split(u)".

Sadržaj: na str. 1 naslov: "Pisma od mladoga misnika slož(i) na poštenje božje i ljubav od puka od misnika don Marka Kružićevića". Slijedi 26 katrena (116 stihova). Prva strofa glasi:

"Radost čudna sad se zraća,
svim veselje nam se radja,
jer se stvari nove čine
i promine čudne slide .",

a završava:

"Za moć čisti vazda biti
i grija se svi paziti,

da se i s tobom pak združe
i u raju nastanimo, amen."

7. Kupoprodajni ugovori obitelji Karaman iz Jesenica (Poljica)

Papir: deblji, 20 x 27 cm; dvadeset stranica

Pismo: bosančica

Korice: nema ih

Sadržaj: na str. 1–18, osamnaest kupoprodajnih ugovora s tri dodatka (uz 9, 10. i 17. ugovor). Na str. 19 samo početak zaglavlja, a str. 20 je prazna. Ugovori su nastali u razdoblju 1602–1764. Krajem 18. stoljeća (?) ih je, prema saznanju, prepisao svećenik iz obitelji Karaman, ali ne kronološki, uvezao i zapečatio. Pečata i korica danas nema. U ugovorima se pojavljuje više naziva mjesta (toponima), koji i danas postoje (Soline, Rat, Dunaj, Pripal, Ravna Meja, Gripa, Rastovac i dr.). Ima i stotinjak prezimena (uz Karamane) te zanimanja i zvanja, kao prodavači, stimaturi, svećenici, knezovi, veliki knez, vojvoda i "kančilir poštovane provincije Poljica".

8. Kupoprodajni ugovor od 7. lipnja 1772.

Papir: 14 x 20 cm; jedan list

Pismo: bosančica

Sadržaj: kratki tekst od nekoliko redaka (8), bez uobičajenoga zaglavlja, o prodaji neke zemlje. Neuobičajeno je da su tom i takvom ugovoru, ne baš važnom, svjedoci i suci: Frane Pavić (veliki knez, *op. A.N.*), Anton Martić, vojvoda i Mijo Žulević (Žuljević, *op. A.N.*), "kančilir od p(oštovane) provincije Polica (Poljica, *op. A.N.*)".

9. Život svetoga Spiridona

Papir: 14,5 x 20 cm; 20 stranica (dvije prazne)

Pismo: latinica (starija grafija)

Korice: kartonske bez teksta, ukrašene cvjetićima

Sadržaj: I. na str. 1–13 govori se o životu svetoga Spiridona, ispovjednika i biskupa u Trimidontu na Cipru. Taj dio je podijeljen u tri "štenja" u kojima se spominju ili pričaju legende i nekoliko čudesa. S Krfa se kult ovoga sveca širi i kod nas po Dalmaciji i Istri. Blagdan mu se slavi 14. prosinca, a uz sv. Nikolu, zaštitnik je pomoraca.

II. str. 14–16, "Sekvenca" (himna svecu) ima 56 stihova.

10. Život svetih Filipa i Jakova Maloga, apostola Isusovih (Vita SS. Philippi et Iacobi Apostolorum)

Papir: 14,5 x 20 cm; 28 stranica (12 paginiranih, 16 praznih)

Pismo: latinica (starija grafija)

Korice: papirnat, na njima gore navedeni naslov

Sadržaj: I. na str. 1–10, o životu običnom i svetom, legendi, čudesima i nasilnoj mučeničkoj smrti svetih Filipa i Jakova Maloga ili Mladeža.

II. na str. 11–12, pjesma (molitva u 40 stihova): "Vesel se svite u radosti.", te obraćanje svecima da budu zagovornici pred Bogom.

Summary

**RECENTLY ACQUIRED BOSNIAN CYRILLIC MANUSCRIPTS IN
CROATIAN STATE ARCHIVES**

During 1998 Roman Galić gave Croatian State Archives seven manuscripts from Poljica written in Bosnian Cyrillic alphabet and two manuscripts written in Latin characters, all dating from the 18th century. Ante Nazor, who donated Croatian State Archives one manuscript from Poljica written in Bosnian Cyrillic alphabet, provided typewritten transcription and description of all these manuscripts and also donated them to our Archives.

All the manuscripts are written on paper in form of booklets, they are mostly incomplete and partly damaged. The binding is mostly of cardboard (one of them leather), but some covers are missing. The dimensions are mostly between 14 x 20 cm and 14,5 x 19 cm.

Among these manuscripts, the most valuable are two dictionaries from Poljica, written by priests don Juraj Bašić and don Petar Kružičević, a book of death records for Poljica area from 1795 to the middle of the 19th century and acts of sale created by Karaman family from Poljica. The latter depict us vividly the life in Poljica in the 18th and the 19th century. Other manuscripts, not less valuable, are mostly lives of saints, occasional chants for religious holidays, or they cover other religious topics. The description includes the two manuscripts written in Latin letters (9–10) because of their date and curiosity.

These records will be more than interesting and useful to all those who want to research the life of Poljica and its people, and even more to those who research old Bosnian cyrillic alphabet and old Croatian language.

Manuscripts 1–8 will be a part of Collection of bosnian cyrillic documents and manuscripts, and manuscripts 9–10 will join the Collection of various manuscripts.

Translated by Tomislav Čepulić